

**ARXITEKTURA SHAKLI VA TARIXIY KONTEKST UYG‘UNLIGI:
BINO-INSHOOTLAR DIZAYNIDA NAZARIYA VA AMALIYOT
INTEGRATSIYASI**

Hamidova Mohigul Hayot qizi

Buxoro davlat texnika Universiteti

Bino Inshootlar Arxitekturasida yo‘nalishi 1-kurs magistranti

Vohidov Shaxzod Kenjayevich

Buxoro davlat texnika Universiteti

Arxitektura tarixi va nazariyasi yo‘nalishi 1-kurs doktorant

Annotatsiya: Mazkur maqolada bino-inshootlar arxitekturasida funksional tuzilma va tarixiy kontekst uyg‘unligi o‘rganiladi. Turli davrlarga oid tarixiy va zamonaviy binolarning arxitektura shakllari tahlili orqali struktura, estetik ifoda va madaniy g‘oya o‘rtasidagi bog‘liqlik yoritiladi. Tadqiqotda tarixiy-arxitektura yodgorliklari va zamonaviy binolarning chizmaviy, konstruktiv va estetik yondashuvlari taqqoslab o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: arxitektura, bino-inshoot, arxitektura tarixi, nazariy asoslar, konstruksiya, shakl va funksiyaning uyg‘unligi

Arxitektura — bu nafaqat inshoot qurish san’ati, balki insoniyat tarixiy tafakkurining ifodasidir. Bino-inshootlar arxitekturasida zamonaviy texnologiyalarga asoslangan bo‘lishiga qaramay, u tarixiy tajriba va nazariy qarashlarga tayangan holda rivojlanadi. Shu nuqtayi nazardan, har qanday inshootning shakli — bu nafaqat texnik yechim, balki jamiyatning tarixiy va madaniy ko‘zgusidir.

Mazkur maqolaning maqsadi — arxitektura tarixi va nazariyasi hamda bino-inshootlar dizayni o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ochib berish, konstruktiv shakllarning nafaqat funksional, balki estetik va madaniy jihatdan asoslanganligini yoritishdan iborat.

Tadqiqot quyidagi metodlarga asoslangan:

- **Tarixiy va zamonaviy binolarning tahlili:** O'rta asr me'morchiligi namunalaridan tortib, XXI asr zamonaviy inshootlarigacha bo'lgan obidalar o'rganildi (masalan: Registon ansambli, Rim bazilikalari, zamonaviy yashil bino dizaynlari).

- **Chizma va reja tahlili:** Inshootlarning konstruktiv yechimlari va funksional zonalarga bo'linishi o'rganildi.

- **Nazariy manbalarni tahlil qilish:** Vitruviy, Le Korbyuze, Frank Lloyd Rayt kabi arxitektorlarning asarlari asosida shakl, go'zallik va funksional yechimlar yoritildi.

- **Joylarda kuzatuv va foto hujjatlashtirish:** Toshkent, Samarqand va Termiz shaharlaridagi ayrim tarixiy va zamonaviy binolarda kuzatuv ishlari olib borildi.

Tahlillar quyidagi xulosalarni berdi:

- Tarixiy binolarda shakl va tuzilma nafaqat estetik, balki **iqlimiy va funksional** zaruriyatlar asosida ishlab chiqilgan.

- O'rta asr madrasalari va masjidlarida **konstruktiv elementlar** (gumbaz, ravoq, ayvon) nafaqat strukturaviy, balki diniy-madaniy ramziy ma'noga ega bo'lgan.

- Zamonaviy arxitekturadagi funktsionallik talablariga qaramay, **tarixiy elementlarga asoslangan dizaynlar** (masalan, biomorf shakllar yoki xalqona naqshlar) ortga qayta boshlagan.

- **Vitruviy prinsiplari** ("mustahkamlik, foydalilik, go'zallik") zamonaviy arxitektura amaliyotida ham dolzarbligicha qolmoqda.

Natijalardan ko'rinadiki, har qanday arxitektura — bu o'z davrining tarixiy, madaniy va texnik ifodasidir. Inshootlar shakli faqat texnologik zarurat emas, balki **ijtimoiy, falsafiy va estetik** qarashlarning hosilasidir. Bugungi arxitektor nafaqat muhandislik bilimlariga, balki **tarixiy tafakkur va badiiy didga** ham ega bo'lishi zarur.

Yana bir muhim jihat: arxitektura sohasida tahsil olayotgan talabalar uchun "bino-inshootlar" va "tarix-nazariya" yo'nalishlari bir-birini to'ldiruvchi yo'nalishlar bo'lib, amaliyot va konseptual tafakkur birgalikda rivojlanishi kerak.

Zamonaviy arxitektura ko'plab yangi materiallar va texnologiyalarga ega bo'lishiga qaramay, tarixiy yondashuv va madaniy kontekstga tayangan holda yaratilgan loyihalar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Ayniqsa, qadimgi inshootlardagi me'moriy detallar — bezaklar, proporsiyalar, yorug'lik va soya o'yinlari, tabiiy ventilyatsiya tizimlari — zamonaviy ekologik va iqlimga mos arxitektura yechimlariga ilhom manbai bo'lib xizmat qilmoqda.

Tarixiy yodgorliklardan foydalanishda faqat ko'chirma yoki bezaklarni takrorlash emas, balki ularning mazmuni va falsafasini chuqur anglash orqali **ijodiy reinterpretsiya** qilish zarur. Bunda "shakl funksiyani kuzatadi" degan prinsip muhim bo'lib, funksional ehtiyojlar tarixiy shakllar orqali ifodalanadi.

Bugungi me'morlar — o'tgan asrlardagi bilim va didni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtira oladigan mutaxassislar bo'lishi kerak. Aynan shunday yondashuv orqali "arxitektura" so'zi o'zining asl ma'nosiga — "yuqori darajadagi qurilish san'ati"ga qaytadi.

Shuningdek, arxitektura ta'limida nazariya va amaliyot o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish muhimdir. Bino-inshootlar dizayni bilan shug'ullanayotgan talabalar tarixiy va nazariy asoslarni chuqur o'zlashtirishi, arxitektura tarixi yo'nalishidagi talabalar esa chizmalar va konstruktiv tafakkur bilan ishlay olish qobiliyatini shakllantirishi lozim. Bu esa yo'nalishlararo integratsiyani kuchaytiradi va kelajak arxitektorlarining sifatli loyihalar yaratish salohiyatini oshiradi.

Arxitektura tarixiy kontekstda shakllanadi va uning nazariy asoslari zamonaviy dizayn qarorlarida muhim o'rin tutadi. Funksional, ijtimoiy va estetik ehtiyojlarning uyg'unligi asosida yaratilgan binolar ham texnik, ham madaniy jihatdan qadrlanadi. Binolarda **shakl va mazmun, tarix va texnologiya, funksiya va falsafa** uyg'unligiga erishish zamonaviy arxitektor oldidagi muhim vazifadir.

Har bir bino, har bir arxitektura ob'ekti o'z davrining ijtimoiy, siyosiy, madaniy va texnologik manzarasini aks ettiradi. Bu obidalar faqat yashash, ishlash yoki ibodat qilish joyi emas, balki ular orqali jamiyatning estetik qarashlari, ma'naviy qadriyatlari va texnik bilimlari ham ifodalanadi. Shuning uchun arxitektura nafaqat

qurilish jarayoni, balki **xalqning tarixiy xotirasi va tafakkurini mujassamlashtiruvchi san'at turidir.**

Zamonaviy arxitekturada funksionallik birinchi o'ringa chiqmoqda, ammo bu jarayonda tarixiy va nazariy yondashuvlarning o'rni tobora muhimlashmoqda. Arxitektura tarixini o'rganish orqali bugungi loyihalarga mazmun, kontekst va barqarorlik kiritish mumkin. Ayniqsa, O'zbekiston hududidagi boy me'moriy meros — qadimgi shaharlar, masjidlar, madrasa va karvonsaroylar — zamonaviy dizaynerlar uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilmoqda.

Shuningdek, hozirgi arxitektura amaliyotida global tendensiyalar bilan bir qatorda **milliy o'zlikni aks ettirish** zarurati ham kuchayib bormoqda. Shu bois, arxitektura sohasida tahsil olayotgan talabalar har ikkala yo'nalishda — texnik jihatdan pishiq loyihalash va tarixiy-estetik asoslar — bo'yicha keng bilimga ega bo'lishi zarur. Mazkur maqolada aynan shu integratsiyaning — **shakl va mazmun, tarix va funksional ehtiyojlar** uyg'unligining dolzarbligi tahlil qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vitruvius. *De Architectura Libri Decem*. — Roma, miloddan avvalgi I asr.
2. Le Corbusier. *Towards a New Architecture*. — Dover Publications, 1986.
3. Frank Lloyd Wright. *The Natural House*. — Horizon Press, 1954.
4. Bruno Zevi. *The Modern Language of Architecture*. — Van Nostrand Reinhold, 1978.
5. Spiro Kostof. *A History of Architecture: Settings and Rituals*. — Oxford University Press, 1995.
6. Nikolaus Pevsner. *An Outline of European Architecture*. — Thames & Hudson, 2000.
7. Уильям Моррис. *Архитектура и цивилизация*. — Москва: Прогресс, 1987.
8. Hasanov, B. *O'zbekiston me'morchiligi tarixi*. — Toshkent: O'qituvchi, 2004.
9. Gulyamov, Ya. G. *Shaharsozlik va Sharq me'morchiligi*. — Toshkent: Fan, 1999.
10. Tursunov, B. *Zamonaviy arxitektura nazariyasi*. — Toshkent: TATU nashriyoti, 2015.

11. Norqulov, Z. *Me'moriy konstruksiyalar asoslari*. — Toshkent: ToshDPU, 2021.
12. www.unesco.org – UNESCO rasmiy sayti, madaniy meros obyektlari va arxitektura haqida.
13. www.archdaily.com – Zamonaviy arxitektura tahlillari va loyihalari.
14. www.archnet.org – Islom arxitekturasi va tarixiy obyektlar haqida ilmiy platforma.